

Teine rahvusvaheline Balti diasporaa konverents

Tuna veergudel kolme aasta eest (2007, nr. 1) kirjeldatud ülevaates esimesest rahvusvahelisest välisbalti arhiivikonverentsist sai maha kuulutatud järgmise sarnase konverentsi toimumine 2009. aastal. Väljaõeldu saigi teoks ning 7.–10. juulini 2009 kogunesid taas välisbalti arhiividega tegelevad ja kogukondade arhiividest huvituvad inimesed Tartusse Kirjandusmuuseumi ruumesse. Kui esimesel üleilmsel kohtumisel seati eesmärgiks ülevaate saamine välisbalti kultuuripärandi olukorrast, vajadustest ja koostöövõimalustest, siis seekord olid vaatluse all Balti diasporaa ajaloo pärandi kasutamise- ja ligipääsuvõimalused. Teema „Ligipääs Balti diasporaa ajaloole“ („*Accessing the History of the Baltic Diaspora*”) tõi kokku sadakond huvilist ja spetsialisti üheksast riigist. Nelja päeva sisse mahtus 29 ettekannet, kus keskenduti Balti kultuuripärandi senisele uurimisele ja tulevastele kasutus suundadele, kättesaadavusele või selle puudumisele ning mälu paikade laiemale tutvustamisele tänapäevaste infokanalite – mäluasutuste veebileheküljed, avalikud andmebaasid ja portaalid – kaudu. Alustades viimasest, tuleb taas põigata lähiminevikku.

2006. aasta konverentsi lõpetanud memorandumis sõnastati osalejaskonna soov luua arhiiviportaal, kus jagataks infot arhiivide asupaikade, kogude ja kasutusvõimaluste kohta ning abistataks arhiivipidajaid esmaküsimustes kogude korrastamisel, kirjeldamisel ja hoidmisel. 2007. aasta jooksul valmistati Kirjandusmuuseumi, Eesti Rahva Muuseumi, Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu ja Rahvusarhiivi esindajate eestvedamisel portaal sisuliselt ette ning ehitati Haridus- ja Teadusministeeriumi rahastatava Rahvusaaslaste Programmi toel portaal tehniliselt üles. 2008. aasta alguses jõudis portaal www.balther.net avalikku kasutusse. Selle võõrapärane nimi tuleneb kaasaegse *lingua franca* mõjust Balti kogukondade üleilmsel koostööle ja tähendabki Balti kultuuripärandi võrgustikku – *Baltic Heritage Network*. Sarnase nime all registreeriti

jaanuaris 2008 mittetulundusühing, mille juhatusse kuuluvad kolme Balti riigi mäluasutuste esindajad ning kus 2009. aasta suveks oli individuaallikmeid 30 ja kollektiivlikmeid 6. Ühenduse eesmärk portaali arendamise kõrval on lähendada Balti diasporaa kultuuriväärtusi koguvaid ja uurivaid riiklikke ja eraarhiive, muuseume, raamatukogusid, teadusasutusi ning teisi organisatsioone. Koostöös sündinud ja koostööd väärtustavast ühendusest, iseäranis portaalist on rohkem abi olnud Eesti-ainelise pärandi kandjaile ja kasutajaile, ent sammhaaval on täienenud teave ka Läti ja Leedu arhiivivaianesest. Mittetulundusühingu käivitajaks ja vedajaks on Piret Noorhani, kelle ülevaade eeltoodust avas ka käsitletava kohtumise. Tervitusega astusid üles haridus- ja teadusminister Tõnis Lukas, riigiarhivaar Priit Pirsko, Kirjandusmuuseumi direktor Janika Kronberg ning riikliku rahvusaaslaste programmi teemal pidas ettekande haridus- ja teadusministeeriumi arhiiviprojektide juhataja Jaak Viller. Avapäeva südamlikuks lõpetuseks esitlesid Mai Madisson ja Priit Vesilind Saksamaal asunud suurima pagulaslaagri Geislingen mälestusraamatut laste pilgu läbi – „When the Noise had Ended: Geislingen's DP Children Remember” („Kui müra oli vaibunud: Geislingeni põgenikelaagri lapsed mäletavad”). Kui seni on ilmunud mitmed ülevaateid Geislingeni Eesti Gümnaasiumi vilistlaste sulest, siis käesolev trükis koondab lasteaiaaalistele mälestusi pagulaslaagri aegadest.

Et konverentsil sõnavõtnutega, eesti- ja ingliskeelse teesvihiiku terviktekstidega ning kõneldu ülevaatega saab iga huviline tutvuda veebis (www.balther.net), siis olgu allpool esile toodud vaid kõnelejad ja teemaringid ning seejärel mõni isiklik tähelepanek kohtumisel kuuldust.

Baiba Bela, Tiina Kirss ja Arvydas Pacevičius rääkisid elulugude kirjutamisest, päevikute pidamisest ning isiklike märkmete olulisusest kogukonna kultuuri ja ajaloo uurimisel. Anu Korb, Iivi Zajedova ja Kanni Labi vaatlesid

kogukondi kultuurimõjude aspektist – milline on Siberi eestlase reaktsioon nende poolt öeldu kirjasõnas avaldamisse, kuidas mõjutas rahvatants ja -laul inimesi põgenikelaagris ning missugune identiteet on eestlasel tänapäeva Stockholmis. Anne Valmas ja Rutt Hinrikus puudutasid väliseesti kirjanduse kasutamisel kehtinud piiranguid ning pagulaskirjanduse uurimist Nõukogude ajal. Marcus Kolga keskendus Kanada eestlaste filmipärandi kogumise ja uurimise võimalustele ning mõjuvõimsamate filmide digiteerimisele koos Eestisse vahendamisega. Kaja Kumer-Haukanõmm, Hauke Siemen ja Tiina Tamman käsitlesid uurijakogemust erinevate riiklike, asutuste -ja eraarhiivide kasutamisel Ameerika Ühendriikides, Ühendkuningriigis, Saksamaal, Rootsis ning arhiiviteabe kättesaadavust uurimistööd ja uurimisretki planeerides. Eesti Arhiivi Austraalias uurijahuvi kasvu, vabatahtlike tegevust ja arhiivi abil Eesti ajaloo tutvustamist austraallastele kajatas Maie Barrow. Eesti Arhiivi Ühendriikides (Lakewoodis) kasutussuundi vaatles Enda-Mai Michelson-Holland. Sealse Eesti arhiivi jaoks leidis oluline muutud aset juba 2006. aastal, mil kaks kolmandikku ainesest viidi üle Immigratsiooni Ajaloo Uurimise Keskusesse (IHRC) Minneapolis. Uues asukohas Minnesota Ülikooli juures paiknevas arhiivis on nõuetele vastavad hoiutingimused ning märkimisväärselt paremad kasutamismõimalused. Uurijahuvi näite tõi sama asutuse teaduri Daniel Necase ettekanne Pulitzeri preemia laureaadid, eesti soost karikaturisti Edmund Valtmani arhiivist ja näidistöödest. Seejuures väärts tähelepanu infoajastu jõuline sissetung konverentsi korraldusse – ettekanne IHRC ja Kirjandusmuuseumi vahel toimus skype-ühenduse toel. Ain Dave Kiil, Terry Kass ja Ann Tünder-Smith jätkasid Balti dokumentaalse pärandi kaardistamise näidetega Kanada ja Austraalia arhiivide põhjal. Kanadasse Albertasse saabusid esimesed eestlased juba 110 aasta eest ning enne Esimest maailmasõda oli sealne kogukond juba 500-pealine. Praegu elab Albertas 2100 eesti päritolu inimest, sealne Eesti kultuuripärand on kättesaadav digiteerituna veebist www.albertasource.ca.

Läti ja Leedu uurimiskeskusi ja koostööd diasporaa mäluasutustega tutvustasid Maija Hinkle ja Linas Saldukas. Lätis on näiteks kavas rajada spetsiaalne diasporaa uurimise teaduskeskus, mille ülesandeks on uurida, säilitada ja tutvustada Läti diasporaa elu ja ajalugu viimase paarisaja aasta jooksul. Leedus on vas-

tav keskus olemas ning tegeletakse diasporaa süvauuringutega. Kersti Lust jagas teavet Eestiaineliste arhiiviallikate leidumusest naaberriikide arhiivides, näidates uurimistööd Venemaa ja Läti arhiivides toetavate andmebaasi www.eha.ee/estica/. Tänuväärse aspektina tutvustas ta Venemaa Riiklikus Ajalooarhiivis Peterburis omandatud kogemusi tellimuste esitamisel, arhivaalide kasutamisel ja kopeerimisel ning vajalike dokumentide vormistamisel. Everita Andronova käsitles esimesi leedukeelseid helisalvestusi Peterburi, Vilniuse ja Berliini arhiivides. Veronika Mahtina keskendus Eesti kogukonnale ja Jaani kiriku ajaloole – tema uurimistööna ilmus suvel raamat „Eesti Jaani kirik Peterburis”. Ühe põnevama uudisteemaga esines Läti Ülikooli doktorant Toms Ķikuts, kõneledes läti talunike asunduste ajaloost Venemaal 1870–1922 Baškiiria näitel. Kuigi varasemaid maaomandiga seotud allikaid võib Venemaa mõnes kubermanguarhiivis leiduda, puudub eramaadele rajatud asunduste dokumendipärand sootuks, tõeses uurija. Hilisema perioodi, alates 1905. aastast ja eriti Esimese maailmasõja aega jäävad dokumendid on terviklikumalt säilinud ning nende põhjal, tõmmates paralleele Lätis hoitava ainesega, on mõeldavad edasised süvauuringud. Läti arhiividesse puutuvast võttis ka sõna Leili Utno, tuues näiteid Eesti ja Läti haridus- ja kultuurikontaktidest rahvuslikust ärkamisajast kuni kahe sõja vahelise iseseisvusaja lõpuni. Konverentsi lõpetas Peeter Väljas ülevaatega ödede Agnia (Rutt) ja Elga Eliaseri arhiivi saatusest. Ühe eesti haritlasperekonna käekäigu põhjal on hõlmatav pea kogu vastuoluline 20. sajand läbi okupatsioonide ja repressioonide, eksiilis ja Eesti NSV-s elamise. Ödede hariduspüüdlusi, mitmekülgset, silmapaistvust ja hilisemate karmide oludega toimetulekut imetledes võib tõmmata seoseid nende varajase kokkupuutega suure poliitika ja kirjandusega – ödede isa Rein Eliaser oli Riigikohtu liige, kelle allkiri on ka Tartu rahulepingul, ning ema Anna Eliaser oli kirjanik August Gailiti öde.

Lõpetuseks paar isiklikku tähelepanekut. Mitmed kõnelejad töid esile infosulu vajalikele allikatele või teadmestule ligipääsul. Üheks diskussiooni tekitanud näiteks oli Balti Arhiivi Rootsis kasutamine. Kuigi MTÜ BaltHerNeti ja Balti Arhiivi nõukogu vahel otsustati edaspidi läbirääkimisi pidada, puudutab uurijate-poolne probleemiasetus riikliku -ja eraarhiivi juurdepääsustingimuste eripära. Eraarhiivil, mida kujutab endast ka Balti Arhiiv Rootsis,

on alati õigus kitsas ringis kasutustingimuste üle otsustada, kasutusõiguse andmisel loeb omaniku tahe. Balti Arhiiviga tutvumiseks tuleb kirjalikult pöörduda Balti Arhiivi juhatuse poole ning arhiivi saab kasutada Rootsi Riigi-arhiivis, kuhu arhiivi kogud on deponeeritud (vt. lähemalt Katrin Meeritsa artiklist välisbalti arhiivikonverentsi 2006. aasta kogumikust www.balther.net).

Portaali www.balther.net ja asjassepuutuva mittetulundusühingu tegevuse käivitamisest on tihenendud infovahetus kogukondade mäluasutuste vahel ning teoks on saanud mitmed koostöös sündinud ettevõtmised. Rahvusarhiivi mätta otsast vaadates tuleb tähelepanuväärseks momendiks pidada arhiivi panust väliseesti kogude korrastamisesse ja käibeletoomisesse Ühendriikides – märtsis 2009 töötasid Immigratsiooni Ajaloo Uurimise Keskuses Minneapolises meie riigiarhiivi arhivaarid Gristel Ramler ja Birgit Nurme. Eesti kogude korrastamine jätkub projektitööna seal ka 2010. aastal.

Konverentsi lõppedes lepidi kokku järgmise kohtumise toimumine 2012. aastal. Vahepealsel ajal kohtutakse aga traditsiooniks saanud suvekoolides ning kahtlemata tihedamaltki portaali veergudel.

Birgit Kibal